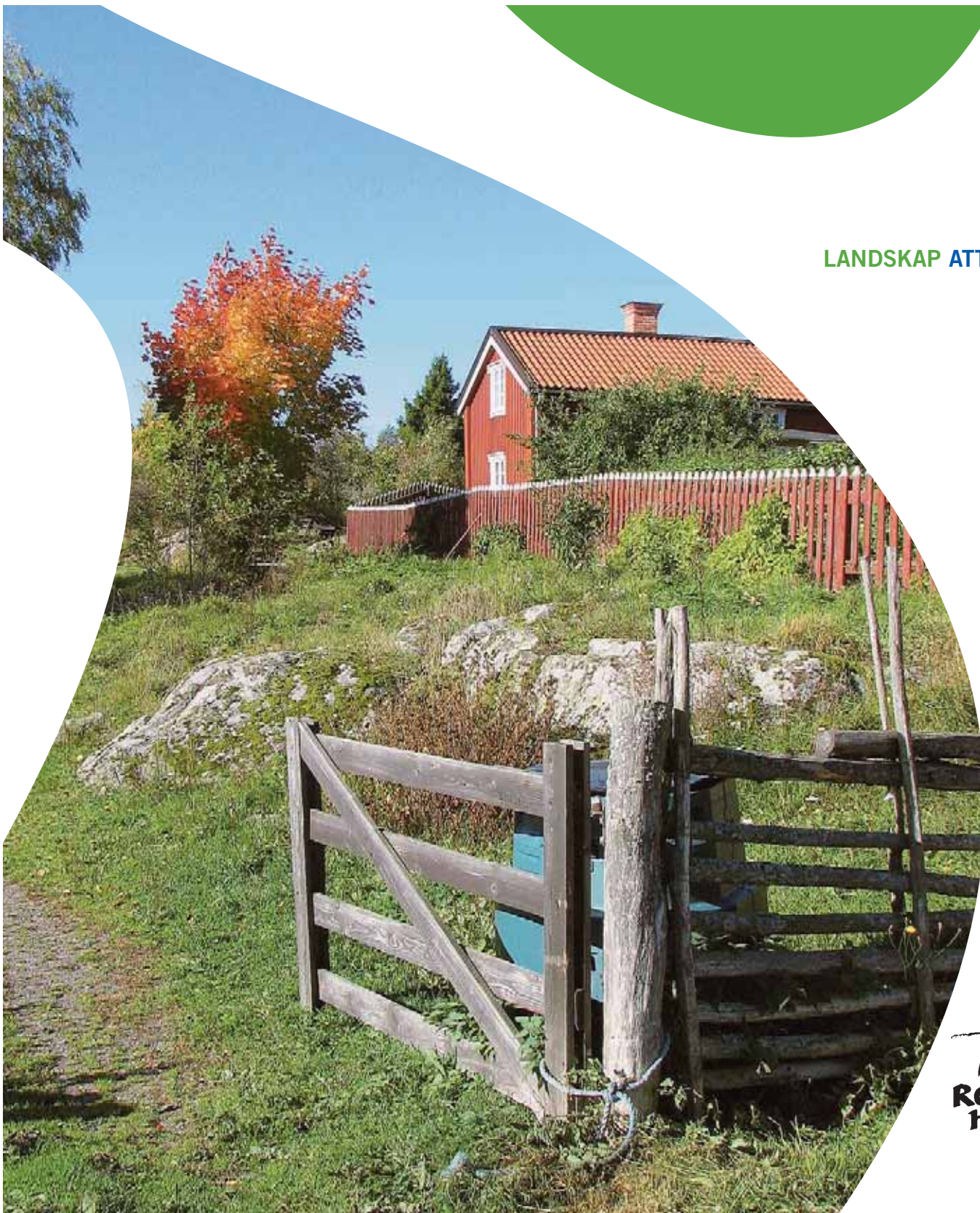

LANDSKAP ATT VÅRDA

**ROSLAGS
HAGAR**

INNEHÅLL

BONDENS LANDSKAP	3
ROSLAGENS HISTORISKA MARKANVÄNDNING	4
NATURBETESMARKER OCH ÄNGAR	6
SLÅTTERMARKEN – ÄNGEN	14
SKOGBETE	16
VÄRDEFULLA SMÅMILJÖER	18

FÖRFATTARE

Sara Overud, Tommy Lennartsson, Jan-Olov Björklund och Anett Persson

ILLUSTRATIONER Per Axell, Nils Forshed sid 4–5

FOTO

Tommy Lennartsson, sid 7, 10, 11, 14, 16, 17, 19, 23, 27

Sara Overud, sid 26

Jan-Olov Björklund, sid 6, 14, 18, 22, 23

Anett Persson, sid 14

Bilden på sid 3 är lånad av Dagny Andersson.
Bergslagsbild AB, sid 15

PRODUKTION OCH FORMGIVNING ilo grafisk form ab och ART ANNA

TRYCK Elanders Tofters, 2005

OMSLAGSBILDER

Framsida – Hage vid Mellangården, Tvärnö. Foto Anett Persson.

Baksida – Betesmark i Sund. Foto: Sara Overud

VIDARE LÄSNING

- Mycket givande läsning och skötselråd rörande vårt kulturlandskap finns i Jordbruksverkets skrifter om biologisk mångfald och variation i odlingslandskapet. Se jordbruksverkets hemsida www.sjv.se
- Svenska naturskyddsföreningens bok "Vilda grannar" ger tips och råd om hur du kan få vilda djur och växter att trivas i din närmaste omgivning. Se SNFs hemsida www.snf.se
- I Gräsöfondens bok "Upplev Gräsön" får du en målande bild av livet vid Roslagskusten förr och idag samt tips på sevärheter.

UPPLANDSSTIFTELSEN TELEFON 018-611 62 71

HEMSIDA www.upplandsstiftelsen.se

PROJEKTLEDARE Maria Hoflin TELEFON 018-611 69 96

E-POST maria.hoflin@upplandsstiftelsen.se

WWF Sven-Olov Borgegård TELEFON 08-624 74 00 HEMSIDA www.wwf.se

◀ DENNA SKRIFT HAR GEMENSAMT FINANSIERATS AV

PROJEKT ROSLAGSHAGAR – KULTURLANDSKAP ATT BEVARA

Projekt Roslagshagar är ett samarbete mellan Upplandsstiftelsen och Världsnaturfonden (WWF). Projektets syfte är att bevara och utveckla kulturlandskapet i norra Roslagen. Arbetet bedrivs i samverkan med djurhållare, markägare, länstyrelsen m fl. Med stöd av projektet har stora arealer ängs- och hagmarker längs roslagskusten restaurerats och åter börjat betas. Arbetet bidrar till att bevara ett av Sveriges värdefullaste kulturlandskap och att rädda en mångfald av växt- och djurarter i marker som tidigare riskerat att växa igen.

Ett viktigt mål för arbetet är att verka för långsiktig skötsel av landskapet. Detta görs genom att främja utveckling av lokala produkter, bland annat naturbeteskött från Roslagshagar.

Projektet finansieras av Upplandsstiftelsen och WWF, Naturvårdsverket, Länsstyrelsen, Jordbruksverket, lokala och kommunala naturvårdsprojekt i Östhammars kommun samt EU-fonden Interreg IIIA Skärgården.

UPPLANDSSTIFTELSEN

ägs av landstinget och kommunerna i Uppsala län. Stiftelsen bildades 1972 för att "underlätta och stimulera allmänhetens friluftsliv" samt "verka för bevarande och skydd av den uppländska naturen". Stiftelsen driver idag en mängd projekt för att främja naturvård och friluftsliv i länet. Se vidare på hemsidan www.upplandsstiftelsen.se.

STIFTELSEN VÄRLDSNATURFONDEN (WWF) SVERIGE

grundades 1971 med syfte att dels bidra till finansiering av den internationella verksamheten, dels anslå medel till svensk forskning, utbildning och praktisk naturvårdsverksamhet. Idag bedriver WWF naturvårdsverksamhet till stor del i egen regi där huvuduppgiften är att skydda den biologiska mångfalden och främja naturresursernas uthålliga nyttjande, både i Sverige och globalt. Se vidare på hemsidan www.wwf.se.

BONDENS LANDSKAP

Bondens roll har ändrats mycket genom tiderna. Från att förr varit självhushållande med knappa resurser är bonden idag samhällets producent av livsmedel till lägsta möjliga pris. Samtidigt har en annan roll vuxit sig allt starkare, rollen som förvaltare av den biologiska mångfalden i kulturlandskapet. De speciella växter, insekter och fåglar vi ser idag skulle inte ha funnits i lika stor omfattning utan böndernas brukande av markerna.

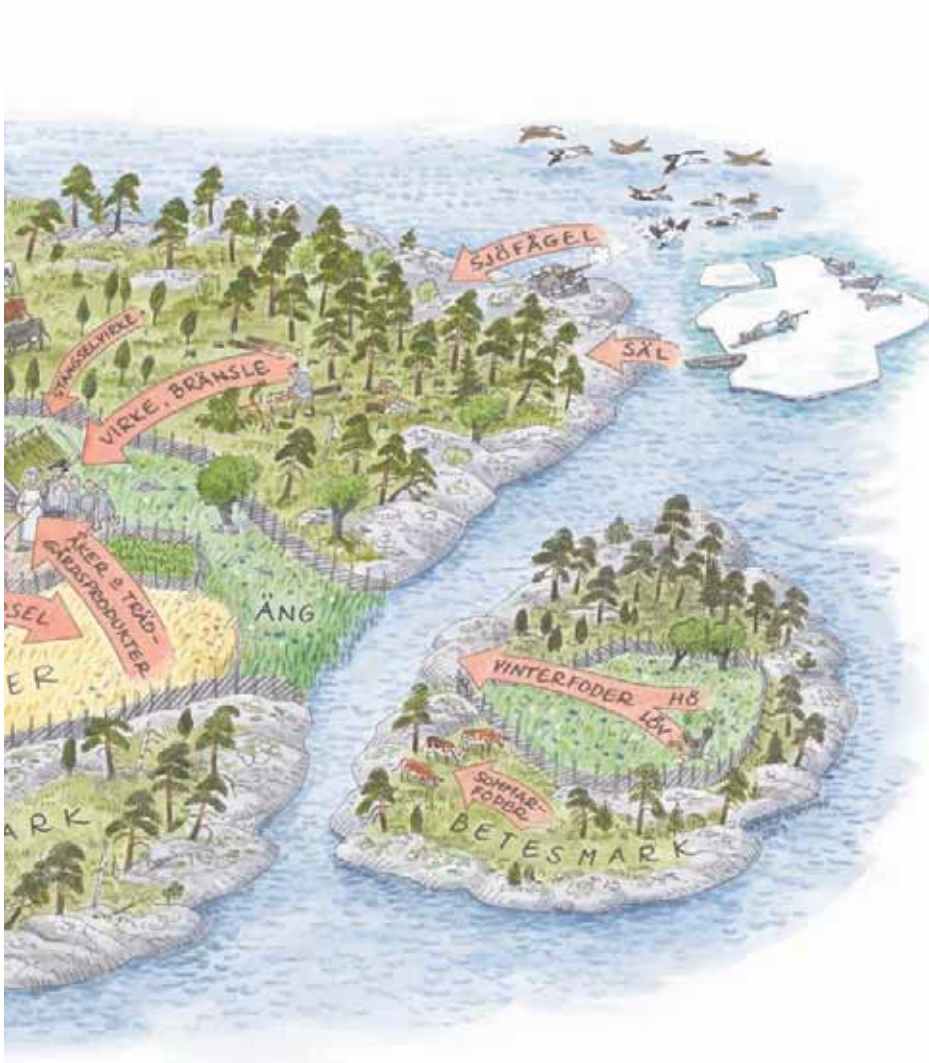
Bonden och betesdjuren har en nyckelroll i skötseln av landskapet. Det är det traditionella brukandet som skapat naturtyperna och lagt grunden till dess biologiska mångfald. Idag har antalet bönder och betesdjur minskat och mångfalden hotas. Bondens bruk av markerna är en förutsättning, men även andra intresserade, permanent- eller sommarboende, kan göra stora insatser. Varför inte börja hemma på tomten?

Många av det svenska jordbrukslandskapets naturtyper, deras växter och djur har minskat starkt efter andra världskriget. Att vända dessa negativa trender är ett viktigt mål för naturvårdsarbetet.

I den här skriften berättar vi om särskilt värdefulla naturtyper i norra Roslagen, hur man känner igen dem och hur de kan skötas. Skriften riktar sig till alla som vill veta mer om Roslagens natur och vad man kan göra för att bevara ett av Sveriges mest unika kulturlandskap.

Höskörd på Rävsten.

Löväng Äng där man slog hö på marken och tog löv av buskar och träd.

Äng Ogödslad, oplöjd slåttermark. Om höslåtter kombineras med att man skar lövfoder, kallas ängen löväng.

Naturbetesmark Ogödslad betesmark, torr eller fuktig, trädklädd eller öppen.

Vall Åkermark där man skördar foder för hö och ensilage.

och gårdsmiljöer. Till utmarken hörde också öarna, dit man rodde ut djuren. Åker och äng kallades inägomark, och skildes från utmarken av trä- eller stengärdesgårdar.

Gärdesgårdarna var nödvändiga för att de betande djuren inte skulle ta sig in på ängarna och åkrarna före slåtter och skörd. Efter slåttern släpptes betesdjuren in för att efterbeta återväxten på ängarna.

Från utmarken fick roslagsbönderna gärdegårdsvirke, timmer, ved och tjära. Ett allsidigt behov av träd i olika dimensioner gav olikåldriga, glesa skogar.

Det omgivande havet

Havet har alltid varit viktigt för försörjningen i Roslagen. Fiske, sjöfågel- och säljakt behövdes för roslagsbondens överlevnad. Vanliga fiskemetoder var nät, ryssjor, angelfiske och notdragning. Förutom att fisket gav bönderna ett välkommet proteintillskott kunde fisken säljas. I utbyte mot fisk kunde man köpa till exempel spannmål och salt.

Från vikar och sjöar tog man vass (rör) till takmaterial. Om vasslåtterns betydelse vittnar många ortnamn, till exempel Rörmar och Rörvik.

Kulturlandskapet under 1900-talet

Under andra världskriget har jordbrukslandskapet förändrats på många sätt. Åkermarken tillförs konstgödsel och man odlar högavkastande vallgrödor som vinterfoder. Därför har de ogödslade slåtterängarna mist sin betydelse och lövträden behöver inte längre tullas för lövfoder. Skogen har tätat på de förr glest bevuxna utmarksbetena. I Roslagen finns ännu ovanligt rikligt med tullade träd, och ovanligt stora arealer naturbetesmark och andra artrika naturtyper från det gamla jordbrukslandskapet.

NATURBETESMARKER OCH ÄNGAR

EN RIK FLORA...

I vilka av Roslagens naturtyper hittar man flest växt- och djurarter? Svaret blir i regel ogödslade betesmarker, de så kallade naturbetesmarkerna. I en typisk Roslagsbetesmark, med hällar och några träd, hittar man ofta 120-150 olika arter av örter och gräs. Växterna är inte bara många, utan växer också extremt tätt. En betesmark vid Ånö har troligen världsrekord i arttäthet: 36 arter av kärlväxter inom en kvadratdecimeter! I betad, ogödslad mark kan inte snabbväxande och höga växter utnyttja sitt övertag och konkurrera ut de lågväxta och långsamma. Om naturbetesmarken gödslas tar höga gräs, hundloka, maskros och tistlar snabbt över. Betet gör också att det inte ansamlas förna på marken, vilket gynnar etablering av nya plantor från frön.

Den rika floran i Roslagens betesmarker gynnas också av att marken är kalkrik. Kalkgrus och stenar har forslats in över norra Roslagen med inlandsisen, från en kalkplatta i Gävlebukten, som är av samma typ som den på Öland och Gotland.

Förna Dött växtmaterial, exempelvis mossa, gammalt gräs eller löv, som ansamlas på marken.

Kärlväxter Gräs, örter, ormbunsväxter, träd och buskar.

Vårflora på Brudskäret:
Adam och Eva samt gullviva.

... OCH FAUNA

Växterna är i sin tur livsmiljö för en mängd olika småkryp, bland annat gräshoppor, fjärilar och skalbaggar. De flesta fjärilar, samt skalbaggsfamiljerna vivlar och bladbaggar, är växtätare under larvstadiet. Ofta kan en viss insektsart bara leva på en enda växtart, en så kallad värdväxt. De flesta insekter behöver dessutom sol och värme för att utvecklas. Naturbetesmarker i Roslagens försommartorra klimat tycks passa bra för många sällsynta arter. Upplandsstiftelsen har inventerat fjärilar i norra Roslagen sedan mitten av 90-talet och hittills har ett 50-tal rödlistade fjärilsarter hittats.

Roslagens betesmarker, med buskar och stenrösen, har ofta ett rikt fågelliv. Stare, stenskvätta och törnskata är fortfarande vanliga i Roslagen, men har minskat i många andra jordbruksbygder i takt med att betesmarkerna övergivits.

Rödlistad Arter som minskar i landet eller som redan blivit mycket sällsynta, kan tas upp på en s.k. rödlista.

Fyrfläckig blombeck, en skalbagge som imiterar en geting. Också skalbaggar utnyttjar pollenrika växter som brudbröd, älgört, hagtorn, säffrot och spenört.

Träd som får växa upp fritt får vid krona och grova grenar. De utnyttjas av många småkryp, mossor, lavar och vedsvampar. Låt döda grenar sitta kvar och håll fritt runt träden. Gynna yngre träd som kan utvecklas till nya hagmarksträd.

Torra backar är vanliga i Roslagens betesmarker. De har rik flora och insektsfauna. Här tjärblomster, kattfot och solvända. Det är bra om torrbackarna inte betas för hårt på försommaren.

Låt döda träd och stammar vara kvar i betesmarkerna tills de förmlnat. Död ved är hem för mängder av insekter, svampar och andra organismer och ett skafferi för fåglarna. Om de ligger i vägen kan man flytta dem till en solig plats i närheten.

Beteshage i Långalma.

TRÄD OCH BUSKAR I JORDBRUKSLANDSKAPET

Buskar och gamla hagmarksträd gör naturbetesmarkerna särskilt artrika. Nästan alla trädslag får ett speciellt växtsätt om de får växa upp fritt i stället för i sluten skog. De växer på bredden i stället för på höjden. Solexponerade grova grenar, grov bark och stamhåligheter blir livsmiljö för många arter av lavar, vedsvampar, fladdermöss och småkryp som inte finns på vanliga skogsträd. Hagmarksträden dör av beskuggning om andra träd får växa upp runt dem, och dagens skogar är vanligen för täta för att nya hagmarksträd skall utvecklas.

Buskar och många lågväxande trädslag finns bara i solbelysta miljöer i jordbrukslandskapet, som betesmarker, bryn och på åkerholmar. Till de mest värdefulla buskarna hör hassel, try och hagtorn; viktiga lågväxande träd är apel, rönn, oxel och sälg. Gamla sälgar är ofta helt sönderhackade av hackspettar på jakt efter insektslarver. De flesta buskar och lågväxande träd producerar bär eller andra frukter som äts av fåglar.

I Roslagen bär nästan alla gamla askar och oxlar, och många björkar, spår efter hamling. Hamlade träd blir knotiga och ihåliga, till glädje för insekter och fåglar och de lever också betydligt längre än vanliga träd.

Praktbaggarnas larver lever flera år i veden och när de fullbildade skalbaggarna kläcks lämnar de spetsovala kläckhål tvärs över fiberriktningen.

PRAKTBAGGAR – SMYCKEN SOM KLÄCKS UR DÖD VED.

Flera arter lever i solbelyst tallved i Roslagen.

Vänster Åttafläckig praktbagge som oftast lever i tallrötter.

Höger Allmän praktbagge som oftast lever i stammen.

Vänster Alpraktbaggen lever i solexponerade, döda alar. Den är mycket sällsynt i Sverige, men har i Roslagen sitt starkaste fäste.

Höger Aspraktbaggen lever i grov, solexponerad bark på skadade aspar.

Bronspraktbaggen lever ofta i gamla timmerlador i Roslagen.

FAKTA

SKÖTSEL AV NATURBETESMARKER

Förr sköttes landskapet genom bondens traditionella brukande. Det fanns väldiga arealer naturbetesmark och en stor variation i skötseln, som gjorde att alla arter kunde hitta lämpliga miljöer. Idag, när det finns så lite kvar, måste vi vara mer omsorgsfulla med skötseln. Genom att ta reda på vad betesmarkens växter och djur behöver, kan vi få många skötseltips; här är några:

- A och O för betesmarkerna är att de betas eller slås och att de inte gödslas.
- Betestrycket ska vara tillräckligt för att inte förna ska ansamlas, men inte hårdare än att en del av växterna hinner blomma och sätta frö. En lagom betad mark skall se rejält tufsigt ut i början av augusti när fröna mognar, men vara avbetad när djuren stallas in. Obetade fläckar, rator, runt buskar, tuvor och komockor är normalt och betyder inte att marken är för dåligt betad.
- Betesmarker, som inte är fuktiga, gynnas om man då och då släpper på djuren sent, från andra halvan av juli. Många av dagens betesmarker har en historia som slättermark, som inte slogs förrän i juli. Andra betesmarker låg på åkerholmar och kunde inte betas förrän

man skördat på åkern, i augusti. Slätter och sent bete gör att växterna hinner blomma och sätta frö, och insekterna hinner fullborda sin larvutveckling. Den som har tillräckligt mycket betesmark kan ha en sent betad fålla varje år någonstans på sin mark.

- Var rädd om gamla träd och buskar i betesmarker och dikeskanter, och låt döda grenar sitta kvar åt insekter och hackspettar. Håll fritt runt dem så att de får tillräckligt med ljus.
- Håll fritt runt vissa yngre träd som ser ut att kunna utvecklas till vidkroniga hagmarksträd.
- Lövsly och för mycket enbuskar försämrar betesmarken, men rosor, hassel, hagtorn och andra bär- och nötproducerande buskar är värdefulla.
- Genom att spara dungar och ridåer av exempelvis enbuskar kan man skapa lå mot nordanvinden och solvarma gläntor i betesmarken. Under högsommaren blir sådana marker i Roslagen fantastiskt rika på fjärilar!
- Återhamla de gamla träden, och nyhamla gärna några för förnyingens skull.

Löväng med återhamlade askar i Skarpnätö på Åland. Utan återhamling dör träden snabbare och riskerar att fläckas sönder när kronan växer sig för stor. Tips om hur man hamlar finns i Jordbruksverkets skrifter. Finns att beställa på www.sjv.se

Buskar och träd med bär och frukter är viktiga för många fåglar.

Solbelysta tallar i hagmarker hyser många sällsynta insekter.

Bryn och betesmarker i Bolka.

702A/111
2005

Tullade (hamlade) träd berättar om gamla tiders behov av foder till boskapen. De är värdefulla för många småkryp, mossor, lavar och vedsvampar.

SLÅTTERMARKEN – ÄNGEN

De viktigaste typerna av ängar i Roslagen var lövängar och strandängar. På lövängen kombinerades höskörden med lövtäkt. Många havsstrandängar är magra, men i skyddade vikar och avsnörda fjärdar kunde strandängarna ge rik skörd. Förr började slåttern efter midsommar, men de flesta ängar slogs inte förrän i juli eller augusti. Den ostörda försommarperioden gynnade växter och insekter. Strandängar är också viktiga för häckande och rastande änder, gäss och vadarfåglar.

Idag betas ängarna, om de över huvud taget sköts, och de typiska ängsarterna har gått tillbaka i hela Sverige. I Roslagen finns de dock ännu kvar, och skulle kunna räddas genom att fler marker sköts med slåtter eller sent bete. På sidan 22 beskrivs hur man kan skapa en äng på tomten.

Sent bete, från andra halvan av juli, är ett bra alternativ till slåtter.

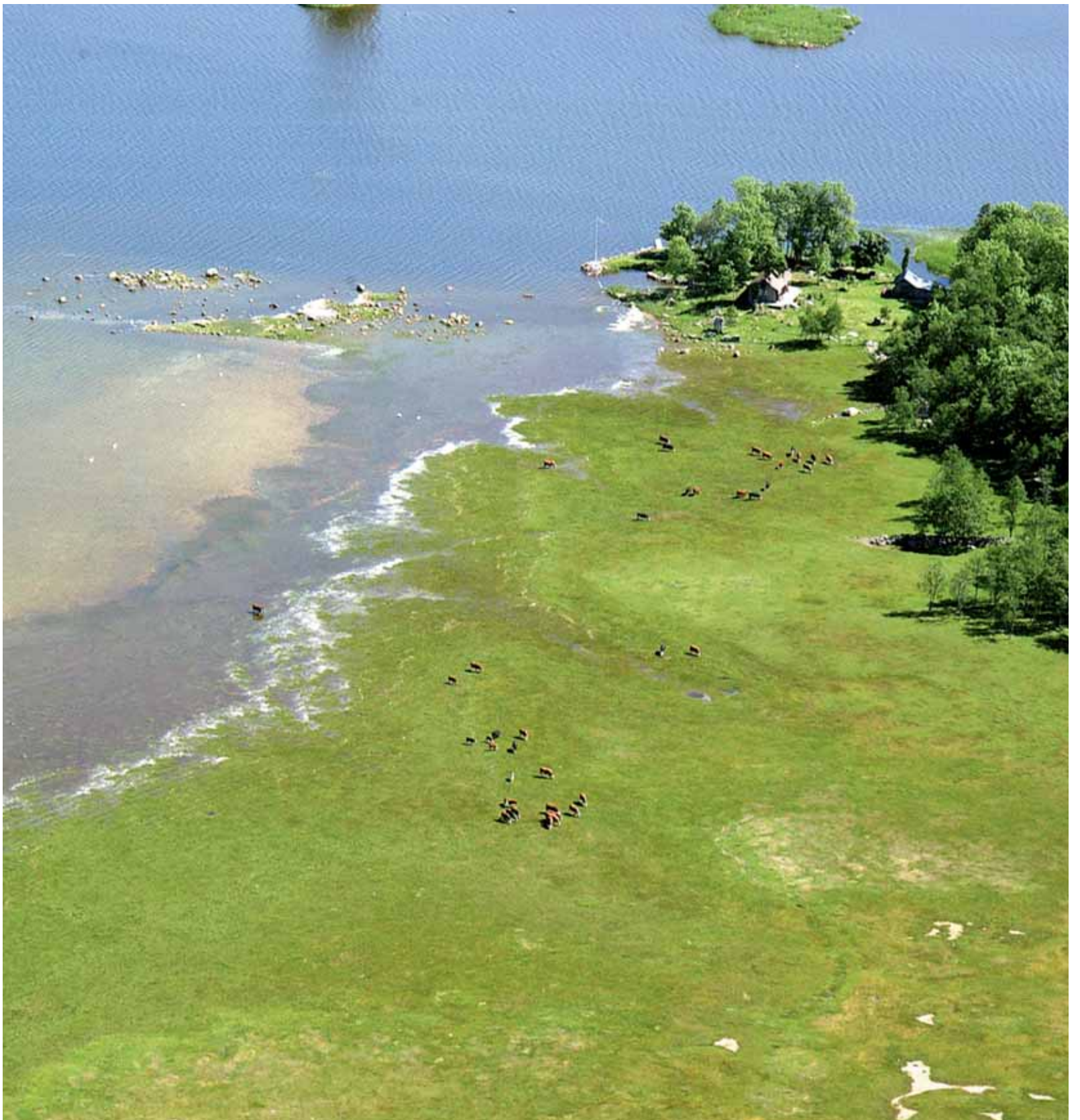
Ängsflora i Boda med bl.a. rödklint, darrgräs, svartkämpar, solvända, gulvial och gulmåra.

Henry Jansson slår Roslagens förmodligen artrikaste välganter längs gamla byvägen på Raggårön.

Motstående sida Havsstrandäng vid Ledskär. Havsstrandängar på kalkrik landhöjningsmark finns i Sverige framför allt i Roslagen. De har rik fågelfauna och många specialiserade växter, fjärilar och marklevande skalbaggar. Havsstrandängar av magrare typ kan gärna betas sent vissa år för att gynna växter och insekter.

FAKTA

RESTAURERING AV SKOGSBETEN

Börja med att ta en promenad genom området och försök föreställa dig hur skogen såg ut när den betades. "Tänk bort" de unga träd och buskar som växt upp efter att betet upphörde. En stor del av dessa skall tas bort. Satsa på att i första hand hugga efter tre huvudprinciper: (1) för att släppa in ljus på gammelträd som tidigare stått mer solexponerat; (2) för att skapa trådfria gläntor och svackor på mer produktiv mark där gräs och örter kan växa; (3) för att släppa in ljus i skogen från brynen. Det mesta av riset skall tas bort, och om man kan avverka med skördare blir ris-hantering lättare.

Vidkronig ek vittnar om att här funnits en betad, gles skog.

Motsatt sida Gärdesgård i gammalt skogsbete i Boda.

SKOGSBETE

I det gamla jordbrukslandskapet var betesmarken den mark som blev över, som inte kunde utnyttjas till åker eller äng. Bete och plockhuggning gjorde skogen till en gles, luckig och solvarm miljö. Gamla solbelysta grovgreniga träd hade en rik fauna av vedinsekter. Ofta fanns hamlade träd i utmarken. Sänkor med bättre jord fick artrik flora av örter och svampar. De gamla betesskogarna i norra Roslagen har idag fått stor uppmärksamhet för sin unika svampflora; de brukar då kallas kalkbarrskogar.

Idag har skogsbetena nästan helt försvunnit i Sverige, men i norra Roslagen finns mer kvar av den naturtypen än någon annanstans, Gotland undantaget. Även om många skogsbeten inte betas idag, har de ännu inte växt igen, och har därför kvar sina naturvärden. Enbuskskelett, grovgreniga granar och vidkroniga tallar och lövträd berättar att skogen varit gles. Att restaurera skogsbeten är relativt enkelt och kan vara ett lönsamt alternativ till skogsbruk på många marker.

VÄRDEFULLA SMÅMILJÖER

Roslagens varierande kulturlandskap ger en bild av hur det svenska landskapet en gång såg ut. Kalkrikedomen och de steniga och karga småmiljöerna ger en flora som man sällan ser i dagens jordbrukslandskap. Småmiljöer som hällar, dikes- och vägrenar, bryn och åkerholmar, är ofta den sista tillflyktsorten för växt- och djurarter som förr var vanliga i hela landskapet. Genom att sköta sådana småmiljöer kan man göra en stor naturvårdsinsats.

Slagen vägkant längs gamla byvägen på Raggarön.

Krisla är en växt som är viktig för många insektsarter. Växten kan finnas på olika naturtyper som strandängar, slåtterängar, vägkanter och åkerrenar. Här ser vi ett dvärgångsfly som suger nektar vid Stenalma.

DIKEN OCH VÄGREANAR

Diken, vägrenar och annan mark nära bebyggelsen slogs förr med lie, främst för vinterfoder men också för att det skulle se fint ut. Slåtter av dikes- och vägrenar på rätt sätt är en enkel och mycket effektiv insats för att gynna flora och fauna. Det skapar blomrika miljöer som drar till sig fjärilar och andra insekter. Slå med lie eller gräsklinga på röjsågen när det har blommat över. Räfsa bort gräset. Om gräset får ligga kvar blir det en kraftig grüngödsling som snabbt utarmar floran.

GÅRDSMILJÖER

Man kan göra mycket för flora och fauna även på den egna tomten. Var rädd om nässelnåret bakom ladugården; brännässlan är värdväxt för nässelfjäril och påfågelläga. Spara en bit av gräsmattan och slå den i stället i augusti med lie eller slåtterbalk. Låt gärna en del av tomten växa vilt, så att buskar som skogstry, olvon, getapel eller rosor bildar ett lummigt buskage till glädje för fåglar och insekter. Höstblommande kaprifol ger föda även till de sent flygande arterna. För att locka dagfjärilar är fjärilsbuske, eller syrénbuddleja, oslagbar. I skyddade lägen blommar den under sensommaren och hösten ända till frosten kommer.

Ett stort antal arter har funnit sin tillflyktsort till örtrika välgkanter. Stenarna lagrar solvärme och skapar lä, där många värmegynnade arter trivs. Välgkant med säfferot och annan ängsflora på Ormön.

Man kan göra mycket för att gynna biologisk mångfald hemma runt gården. Lämna gärna en fläck med brännässlor i soligt läge. Brännässlan är värdväxt för bl.a. nässeljäril och påfågelläga.

Bolka by.

Blomrika vägkanter och bryn är viktiga för fjärilar och andra insekter som behöver pollen och nektar. Blomrike-
domen gynnas om man slår sent. Lägg
inte gamla rundbalar och liknande i de
värdefulla brynen!

FAKTA

ATT SKAPA SIN EN EGEN ÄNG

Här följer några råd om vad man kan göra på sin tomt för att få en blomsteräng full av fjärilar:

- Se ut en plats på tomten som är lämplig. Det bör vara en yta som inte gödslats på senare tid. Ett torrare parti i soligt syd- eller sydvästläge kan vara bra, gärna nedanför en samling träd eller buskar, som dels kan skapa ett bryn, dels utgöra skydd mot nordanvinden.
- Røj bort träd och buskar på den blivande ängsytan, men spara gamla buskar av exempelvis rosor och sälg.
- Slå en första gång med lie eller gräsklinga. Räfisa ihop gräset och den gamla förnan. Även kottar, barr och grenar är viktigt att få bort eftersom de göder och försurar marken. Efter denna första så kallade fagning är det bara att vänta och se vilka örter som kommer första sommaren.
- Slå i fortsättningen ängen tidigast i augusti. Då hinner de flesta arterna blomma färdigt och sätta frö. Fjärilar, humlor och andra nektarsökande insekter, som på eftersommaren kan ha svårt att hitta föda, lockas också dit. Använd skärande verktyg som lie, slåtterbalk eller gräsklinga på röjsågen. Röjsnöre trasar sönder växterna och bör undvikas. Låt gräset ligga kvar och torka några dagar så att fler frön kan trilla ur. Om det inte ska användas som hö bör materialet komposteras eller brännas.
- För att påskynda etableringen av ängsväxter kan man plocka frön från vilda växter i omgivningen och sprida ut på ängen. Lämpliga växter för Roslagens ängar kan vara kungsmynta, backtimjan, rödklint, åkervädd, krissla, säfferot, kattfot, solvända, jungfrulin, käringtand, backklöver, skogsklöver, natt och dag, korskovall, gullviva, samt ängs- eller höskallra.

Gotlandssäfferotplattmalen är en sällsynt fjärilsart, som i dagsläget har sin enda kända förekomst i hela världen på Raggårön.

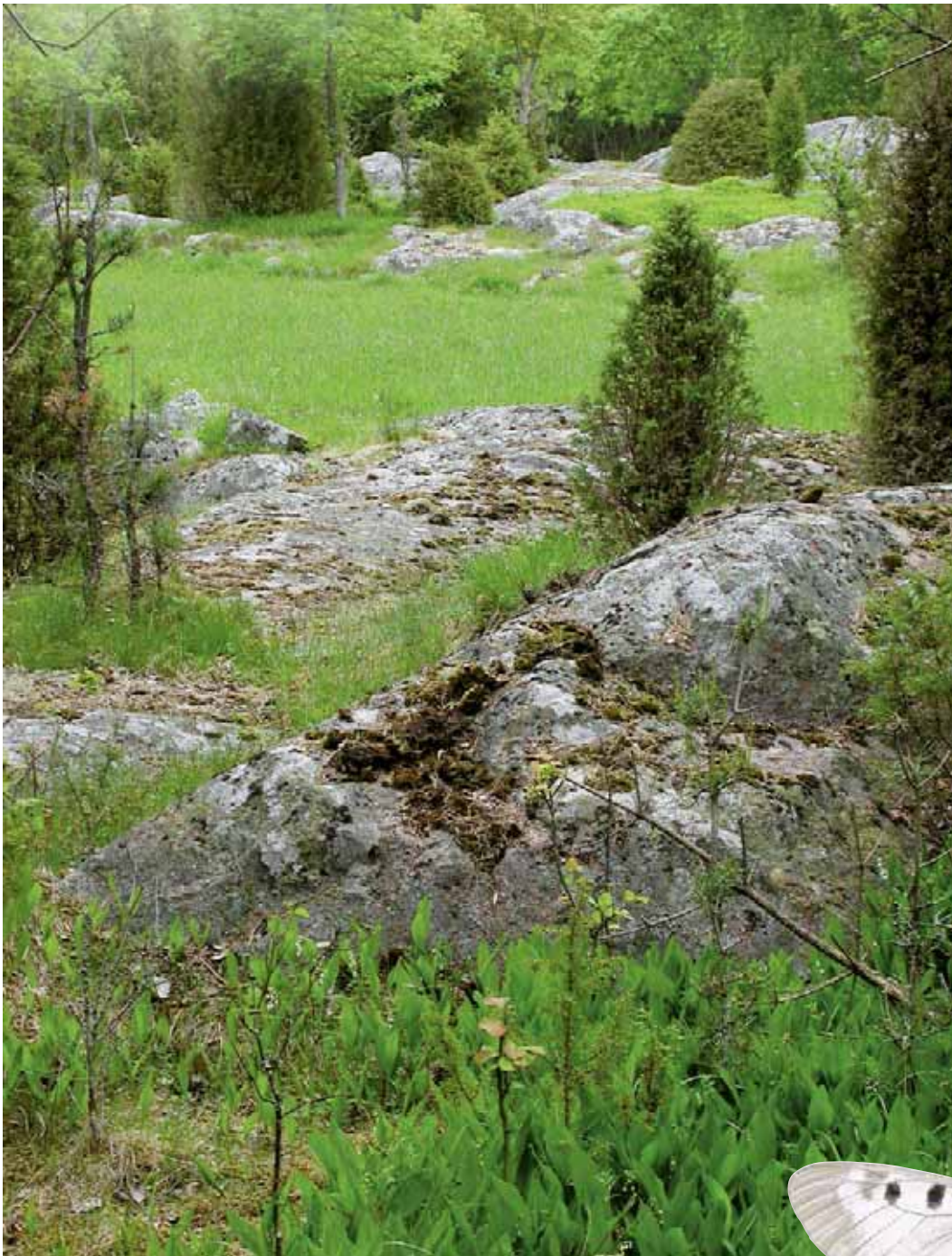
Bastardsvärmarna är lätta att känna igen när de med sina starka färger flyger på blomrika marker under högsommaren. Här besöker den lilla bastardsvärmaren åkervädd i Kavarö.

På fuktigare ängsmark kan man ha turen att få se den violettekantade guldingen. Fjärilen är i farten runt midsommar och kan ses här och var efter Roslagskusten. Bilden är tagen vid Söderökulla.

Jungfrulinpraktmalen är tropiskt vacker, trots sitt lilla vingspann på ca 2 cm. Den har sin rikaste svenska förekomst i Roslagen. Man kan ha turen att få se arten på både torra och fuktiga ängar med jungfrulin.

Hällar och backar är bland de sista miljöer att försvinna i ett igenväxande kulturlandskap. Genom att hålla undan träd och buskar gynnar man många arter som här har sin sista tillflyktsort. Här ses hällmarker på Fårön.

Mnemosynefjärilen finns bara i några få områden i landet. I Roslagen har den sina största populationer. Den flyger runt midsommar i den här typen av miljöer.

Rosor, hagtorn, rönn, sälg och andra blommande buskar och låga träd är viktiga för pollenätande insekter. I taggiga buskar kan småfåglar hitta skyddade boplatser. Så länge buskarna inte sprider sig är de värdefulla och en naturlig del av Roslagens betesmarker.

Betesmarker på sand har mycket speciell flora och fauna. Här finns bl.a. många slags bin och andra steklar som gräver bohål i sanden. Många skalbaggar lever av gödsel och vissa arter behöver lättgrävd mark eftersom de gräver en gång under komockan där de drar ner dynga åt larverna. Flera rullstensåsar når havet i norra Roslagen och runt dem finns stora sandmarker som betas eller skulle kunna betas. Små husbehovstäckter är värdefulla för många insekter, så länge de inte växer igen eller fylls med höbalar och skräp.

Solbelysta tallar på sommarstugtomten kan bli värdefulla för många sällsynta insekter, exempelvis praktbaggar (se sid 10).

Betesmark och naturtomt på sandig mark i Sund.

TIPS

- Slå gärna vägkanterna men vänta till sensommaren då många växter har hunnit blomma och sätta frö.
- Slå vass på strandängan för att gynna flora och fauna.
- Spara en del av din gräsmatta som äng och slå den på sensommaren.
- Hamla lövträd som ask och lönn.
- Friställ gamla grova lövträd och talar så att de blir solbelysta. Undvik att underkvista.
- Spara buskage med bärande buskar och träd på din tomt.
- Anlägg en kompost, men gör det på en oöm plats så att eventuell känslig ängsflora inte riskerar att gödglas bort.
- Framförallt, undvik att konstgödsla där den naturliga ängsfloran finns på din tomt.
- Vid slåtter, använd skärande redskap som lie eller slåtterbalk, som inte sliter av växterna. Röjsnöre eller liknande redskap sliter av växterna, vilket gör det möjligt för bakterier och sjukdomar att etablera sig, vilket påverkar floran negativt.

Denna fuktiga slåttermark på Örskär är nu igenväxande, men skulle lätt kunna restaureras.

GAMMAL ÅKERMARK

Många roslagsbor, permanent- eller sommarboende, har en plätt gammal åker på tomten. Till skillnad från ängsmarken har åkern alltid rester av diken runt kanterna. Sådan åkermark kan bli mycket artrik om den slås utan att gödglas och gräset räfsas bort.

HÄLLAR, BRYN OCH BACKAR

Bryn och torra gläntor med hållar är solvarma, örtrika småmiljöer, ibland med gamla träd. Ofta kan de vara för steniga för att slå, men det viktigaste är att de inte växer igen. Genom att röja sly och unga buskar och träd (men spara de gamla!) kan man bevara en artrik naturtyp.

VATTENSAMLINGAR OCH VÅTMARKER

Nästan all fuktig mark slogs förr. Är man lycklig ägare av en strandtomt kan man med slåtter eller bete lätt skapa en artrik strandäng. Också slåtter runt små kärr och vattensamlingar är en insats som gynnar växter, småkryp och groddjur. Vass och annan hög vegetation kommer då att ersättas av en artrik strandängsflora.

GAMLA TRÄD OCH BUSKAR

Träd och buskar i kulturlandskapet har beskrivits på sid 10. Genom att hålla fritt runt buskar och gamla grovgreniga träd kan man förlänga deras livslängd avsevärt. Det gäller både lövträd och tall. Hamla (tulla) träd som tidigare varit hamlade.

ÄN FINNS MYCKET KVAR

I Upplands kustområden finns det kvar mycket av det kulturlandskap som annars försvunnit från stora delar av Sverige. Här finns ännu chansen att rädda ett landskap med rik biologisk mångfald.

Steniga beteshagar med buskar och enstaka träd är de typiska Roslagshagarna. De har en rik och varierad flora, och buskar och stentrösen ger skydd åt småfåglar, insekter och beteskänsliga växter. Det är viktigt att dessa betesmarker får vara varierade och gärna betade vid olika tidpunkt olika år. Bilden är tagen vid Mellangården på Tvärnö.

PRODUKTION OCH FORMGIVNING: ILO GRAFISK FORM AB OCH ART ANNA 2006

WWF

UPPLANDS
STIFTELSEN

NATURVÅRD & FRILUFTSLIV